

Такім чынам, разгледжаныя этыкетныя формулы вызначаюцца шырокай рэпрэзентатыўнасцю ў розных па змесце і прызначэнні дакументных тэкстах даўняй Полаччыны, якія ў пісьмовай форме ілюстравалі дыстанцыйныя дзелавыя зносіны. Іх выбар і выкарыстанне абгрунтаваны, накіраваны на рэалізацыю пастаўленай мэты зносін, дасягненне эфекту ўздзеяння адрасанта на адрасата. Наяўнасць этыкетных формул сведчыла аб існаванні ў грамадстве сукупнасці нормаў і традыцый камунікацыі, у тым ліку пісьмовай, і іх захаванні носьбітамі мовы.

Літаратура

1. Волков, С.С. Лексика русских челобитных XVII века: Формуляр, традиционные этикетные и стилевые средства / С.С. Волков. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 164 с.
2. Дерягин, В. Я. Русская деловая речь на Севере XV–XVII вв.: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01 / В.Я. Дерягин; АН СССР, Ин-т русск. яз. – М., 1980. – 50 с.
3. Паляшчук, Н.В. Жанравыя адметнасці полацкіх дакументаў/ Н.В. Паляшчук // Полацкія чытанні–2017: зб. матэрыялаў Рэсп. навук.-практ. канф., Полацк, 2 верас. 2017 г. / Нац. акад. навук Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культ., мовы і літ., Ін-т мовазнаўства; навук. рэд. І.Л. Капылоў. – Мінск, 2017. – С. 154–164.
4. Паляшчук, Наталля. Этыкетныя адзінкі ў старабеларускай дзелавой пісьменнасці / Наталля Паляшчук // Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos. – Vilnius, 2009. – S. 145–151.
5. Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв.: в 5 вып. / АН СССР, Ин-т истории СССР; сост. А.Л. Хорошкевич. – Москва, 1977–1985. – Вып. 1–5.
6. Судаков, Г. В. Эволюция устного речевого этикета в Московской Руси XIV–XVII вв. / Г.В. Судаков // Вестн. Томск. гос. ун-та. – 2018. – № 429. – С. 51–57.
7. Чащина, Е.А. Речевой этикет деловых текстов Московского государства: автореф. ... дис. канд. филол. наук: 10.02.01 / Е.А. Чащина; Моск. гос. заоч. пед. ин-т. – М., 1991. – 15 с.
8. Энциклопедический словарь. Т. IV. Бибургъ–Босха; под ред. И.Е. Андреевского; изд. Ф.А. Брокгауз, И.Е. Ефрон. – СПб.: Типо-Литография (И.Е. Ефрона), 1891 с. – 472 с. + VIII с.

Т.Л. Памазенка

(малодшы навуковы супрацоўнік
Цэнтра даследаванняў беларускай культуры,
мовы і літаратуры НАН Беларусі)

ЛЕМА І СПАСАБЫ ЯЕ ПРАДСТАЎЛЕННЯ Ў ПЕРАКЛАДНЫХ ТЭРМІНАЛАГІЧНЫХ СЛОЎНІКАХ

Сучасная лексікаграфія надае досыць вялікую ўвагу вывучэнню праблем структурацыі розных тыпаў даведнікаў. У прыватнасці, аналізу тэрміналагічных слоўнікаў з улікам класіфікацый кампазіцыйных параметраў у тэорыі слоўнікавай справы прысвечаны публікацыі А. Герда, С. Грынёва, З. Камаровай, Ю. Марчука, І. Маткінай, С. Нільсана, А. Суперанскай, В. Табанаковай, С. Шэлава, Х. Бергенхольца і С. Тарпа,

І. Кудашава і інш. Пытанні распрацоўкі параметрызацыі перакладных лексіконаў адлюстраваны ў працах С. Аткинса, А. Адамска-Салачак, І. Балканава, В. Беркава, С. Галавашчука, У. Дубічынскага, Л. Згусты, В. Крупнова, В. Карпавай, Т. Піатроўскага, Б. Свенсана, І. Убіна, Р. Хартмана і Г. Джэймса, Ф. Хаўсмана і Г. Віганда, Б. Цырэнава і інш. Аднак нявырашаных праблем на шляху да ўдасканалення метамовай лексікаграфічных крыніц яшчэ няма. Напрыклад, важнымі для перакладной лексікаграфіі і тэрмінаграфіі на сучасным этапе развіцця мовы з'яўляюцца пытанні адзінства структуры слоўнікавага артыкула і прынцыпаў фарміравання рэестра, семантызацыі (эквівалентнасці і спосабаў перадачы значэнняў у перакладной частцы), дакладнага вызначэння зместу і складу памет, аб'ёму і месца экстралінгвістычнай інфармацыі і інш., без асэнсавання якіх цяжка ўявіць паступальнае развіццё непасрэдна практыкі і адпаведна паляпшэння якасці будучых слоўнікаў. Даследаванне кампазіцыі перакладных слоўнікаў спецыяльнай лексікі неабходна для ўстанаўлення агульных метадалагічных прынцыпаў іх стварэння, уліку асаблівасцей рэалізацыі гэтых прынцыпаў пры падрыхтоўцы новых тыпаў тэрміналагічных даведнікаў і выпрацоўцы аднастайных падыходаў да апісання спецыяльных лексем. Мэта артыкула – на аснове вывучэння мікраструктуры перакладных тэрміналагічных крыніц з уключэннем беларускамоўнага матэрыялу 20 – 80-х гг. XX ст. паказаць спецыфіку прадстаўлення лем у корпусе такога тыпу даведнікаў.

Як вядома, адной з галоўных умоў забеспячэння ўдалай арганізацыі слоўнікавай прасторы з'яўляецца зручная для чытача групавая рознатыповых звестак у межах слоўнікавага артыкула, г. зн. адэкватная моўнаму матэрыялу слоўніка яго **мікраструктура**. Наогул дадзенае паняцце ў межах лексікаграфіі ўключае ў сябе “пытанні фармату, аб'ёму, складу слоўнікавага артыкула, прэзентацыі рознага роду інфармацыі пра моўную адзінку” [2, с. 56]. Асноўнай задачай мікраструктуры любога даведніка варта лічыць не толькі апісанне кожнай асобна ўключанай у склад корпуса лексічнай адзінкі з пазіцыяй, якія вызначаюцца накіраванасцю, базавай канцэпцыяй і прынцыпамі складання канкрэтнага даведніка, але і рэпрэзентацыю гэтай адзінкі ў сістэме з вызначэннем пры гэтым усёй іерархіі сінанімічных, антанімічных, рода-відавых і іншых узаемаадносін паміж дадзенай лексічнай адзінкай і элементамі, якія фарміруюць гэту сістэму. Такім чынам, мікраструктура слоўніка – істотны складнік кампазіцыі даведніка, які мае вялікае значэнне для карыстальніка.

Слоўнікавы артыкул складае сутнасць лексікаграфічнага твора, яго цэнтральны ядзерны элемент і прадстаўляе сабой “адносна самастойны раздзел слоўніка, дзе прадстаўлена шматаспектная характарыстыка слова або іншай адзінкі мовы” [3, с. 47]. Н.Ю. Шведава дае больш падрабязнае тлумачэнне слоўнікавага артыкула і вызначае яго як “лінгвістычны жанр, які інфармуе не толькі аб слове, але і аб розных відах моўных акружэнняў

слоў – кантэксных, дэрывацыйных, фразеалагічных, функцыянальных” [5, с. 420]. У цэлым слоўнікавы артыкул любой лексікаграфічнай працы ўяўляе сабой аўтаномны фрагмент тэксту, звычайна афармляецца як асобны абзац і мае пераважна бінарны характар – складаецца з **правай часткі**, або “**загалоўка**” (загалоўнай адзінкі і ўсёй інфармацыі, якая яе датычыцца), і **левай часткі**, або “**цела**” (тэксту, што семантызуе загалоўную адзінку) [6, с. 56].

Прымаючы пад увагу прадстаўленьня характарыстыкі слоўнікавага артыкула, адзначым, што яго структура залежыць ад тыпу слоўніка, апошні ў сваю чаргу вызначаецца характарам адлюстраванага лексічнага матэрыялу і практычнай скіраванасцю. Тып перакладнога тэрміналагічнага слоўніка, які з’яўляецца аб’ектам нашага даследавання, мае комплексны характар, дзе адначасова спалучаецца некалькі лексікаграфічных форм. Зразумела, што новы тып тэрміналагічнага даведніка прадугледжвае спецыфічныя спосабы фарміравання рээстра, якія, з аднаго боку, вызначаюцца мэтай устаноўкай, а з другога боку, валодаюць наяўнасцю пэўных прыкмет, якія адрозніваюць апошні ад іншых тыпаў перакладных (агульных) і тэрміналагічных (тлумачальных) прац. Гэта абумоўлівае неабходнасць навуковага апісання такой слоўнікавай мадэлі, у якой закладзены сродкі рэалізацыі чатырох тыпалагічных функцый: даведачна-перакладной, нарматыўнай, вучэбнай і сістэматызацыйнай, апошняя з якіх з’яўляецца абавязковай і прыярытэтнай [4, с. 164]. Усе пералічаныя функцыі рэалізуюцца ў розных прапорцыях у межах аднаго слоўніка і накіраваны на адлюстраванне шматфункцыянальнасці такіх даведнікаў.

У перакладных тэрміналагічных слоўніках з уключэннем беларускамоўнага матэрыялу 20 – 80-х гг. ХХ ст. склад кампанентаў слоўнікавага артыкула розны і ў кожным выпадку мае свае асаблівасці, прадыктаваныя як самой структурай мовы апісання (уваходнай), акрэсленай прадметнай вобласцю, выбранымі адзінкамі слоўніка, так і падыходам аўтара / аўтараў да лексікаграфічнай працы (суб’ектыўны фактар). Таму ў выніку даследавання вылучана максімальная колькасць зон (7), якую можа ўтрымліваць перакладны слоўнік спецыяльнай лексікі: зону намінацыі (загалоўка), зону памет (фанетычныя, граматычныя, ацэначныя, арэальныя, храналагічныя, тэхнічныя, этымалагічныя і інш.), зону ідэнтыфікацыі (значэння), зону эквіваленцыі (перакладу), ілюстрацыйную зону, зону парадыгматычных адносін (сінанімічныя, антанімічныя, гіпанімічныя, гіперанімічныя і інш.), зону адсылак.

Базавым кампанентам слоўнікавага артыкула прынята лічыць **лему** – моўную адзінку (слова, словазлучэнне і інш.), якая ўяўляе сабой аб’ект слоўнікавага апісання і ўводзіць слоўнікавы артыкул у адпаведнасці з прынятым ў выданні спосабам размяшчэння. У метатэорыі лексікаграфіі лексічны ўваход атрымаў розныя назвы: **загалоўная адзінка** [Дубічынскі, Камарова], **загалоўнае слова** [Ахманова, Дзянісаў, Ступін, Шымчук],

рээстравае слова [Камарова], **лема** [Беркаў, Нільсан, Піатроўскі, Хаўсман, Шыліхіна], зрэдку **вакабула** [Беркаў, Шыліхіна], **чорнае слова** [Беркаў], **загалоўны слоўнікавы блок** [Цывін]. Найбольшае распаўсюджанне ў апошні час набыў тэрмін “**лема**” (з англ. lemma – [8, с. 340]), што абумоўлена яго кароткасцю і інтэрнацыянальным характарам. Аднак ад ужывання апошніх трох найменняў матываваны рознымі прычынамі, напрыклад, такімі, як нізкая частотнасць у навуковай літаратуры або неадпаведнасць патрабаванню монасемантычнасці.

Лема ўваходзіць у зону намінацыі і прыводзіцца, як правіла, у кананічнай (першапачатковай граматычнай форме): у парадыгме назоўнікаў – гэта форма назоўнага склону адзіночнага ліку, прыметнікаў – форма мужчынскага роду назоўнага склону адзіночнага ліку, дзеясловаў, дзеепрыметнікаў, дзеепрыслоўяў – форма інфінітыва, прыслоўяў – форма асновы, для тэрміналагічных словазлучэнняў выкарыстоўваецца такі ж падыход у адпаведнасці з галоўным словам словазлучэння:

Складаньне – сложеніе [АТ, с. 3]; **достигаць** – дасягаць, **единогласно** – аднагалосна, **значительно** – значна [Вашкевіч, с. 6,7]; **гукавы** – звуковай, **выгнуты** – выпуклы, **узрастаючы** – восходзячы [Кашын, с. 223, 224]; **валютные операции** – валютныя аперацыі, **введение в действие** – уводзіны ў чыннасць [ЮТ, с. 9] і інш.

Для некаторых катэгорый адзінак, аб’яднаных пэўнай нелінгвістычнай прыкметай, кананічная форма можа адрознівацца ад той, якая прынята для іншых адзінак той жа граматычнай катэгорыі. Напрыклад, назвы родаў, відаў, сямействаў і г. д. раслін і жывёл прынята даваць выключна ў форме множнага ліку:

Голанасенныя (Gymnospermae) – голосеменныя, **двудомныя** – двудомныя [Зеленскі, с. X]; **ароннікоцветныя** – ароннікакветныя [ЭПБ, с. 499], **водяныя клеці** – вадзяныя кляшчы [ЭПБ, с. 563], **гнильніцы** – гнильніцы [ЭПБ, с. 563] і інш.

Аднак пра такога роду выключэнні аўтарам слоўнікаў неабходна папярэджаць чытачоў у правілах карыстання. У цэлым лематызацыя, або звядзенне ўсіх формаў лексічнай адзінкі ў адну, кананічную, з’яўляецца найважнейшым сродкам эканоміі месца ў слоўніку, паколькі ў мовах з развітай марфалагічнай сістэмай колькасць некананічных формаў можа быць дастаткова вялікай. Патрэбна адзначыць, што графічнае напісанне лем у выданнях істотна адрозніваецца. У розных слоўніках тэрміны падаюцца вялікімі літарамі, радковымі, звычайна маркіруюцца паўтлустым шрыфтам або курсівам, адасабляюцца ад астатняй інфармацыі слоўнікавага артыкула працяжнікам, коскай, кропкай, з дапамогай тэхнічных сродкаў (у слупкі, табліцы) і інш.:

Ajuga reptans L. Гарлянка паўзучая [Купрэвіч, с. 56];

ДЕЛИМОСТЬ – падзельнасць [Душэўскі, с. 16];

КОНОПЛЯНКА, канаплянка [Ластоўскі, с. 786];

меры часу – меры времени [АТ, с. 5].

Відавочна, графічна аформленя лемы акцэнтуюць увагу карыстальніка і аблягчаюць яму доступ да слоўніка.

У перакладных тэрміналагічных слоўніках магчымы розныя варыянты прадстаўлення лем у корпусе: 1) у выглядзе загалоўка слоўнікавага артыкула; 2) у выглядзе загалоўка падартыкула; 3) у “цэле” слоўнікавага артыкула; 4) без усялякіх спецыяльных вылучэнняў. Па гэтай прычыне колькасць слоўнікавых артыкулаў не заўсёды супадае з колькасцю загалоўных лексем.

1. Традыцыйна ў лексікаграфічнай практыцы лема выконвае функцыю загалоўка слоўнікавага артыкула, як напрыклад:

Консультацыя – дарада, парада, консультацыя [Серада, с. 109].

2. Пры алфавітна-гнездавым спосабе размеркавання паняццяў у мэтах эканоміі месца або дзеля адлюстравання сістэмных сувязей паняццяў у слоўнікавы артыкул можа быць аб’яднана некалькіх дзясяткаў адзінак слоўніка з адпаведнымі апісаннямі. У гэтым выпадку можна гаварыць пра вылучэнне асобных мікраартыкулаў або падартыкулаў у структуры ўсяго артыкула, а іх загалоўкі назваць “сублемамі” (з англ. *sub-lemma* – [8, с. 340–349]) пры ўмове, калі апошнія графічна афармляюцца ідэнтычна з загалоўкам усяго артыкула (напрыклад, выдзяляюцца паўтлустым шрыфтам або пачынаюцца з новага радка). Адпаведна слоўнікавым гняздом варта лічыць слоўнікавы артыкул з выразна акрэсленымі сублемамі. Апошнія могуць падавацца асобным або суцэльным радком:

Загрузка загрузка; **периодическая з.** периодическая загрузка; **поўная з.** полная загрузка; **ручная з.** ручная загрузка [Захарава, с. 48].

Абалонка – оболочка

бялочная – белковая оболочка (глаза)

вясёлкавая – радужная оболочка

мазговая – мозговая оболочка

сьлізістая – слизистая оболочка [Цвікевіч, с. 221].

У дадзеных прыкладах выдзеленыя графічна сублемы служаць для абазначэння кампазіт (састаўных тэрмінаў) у слоўнікавых артыкулах на апорныя словы “загрузка” і “абалонка”, пры гэтым кожная сублема з належнай да яе інфармацыяй фарміруе ўласны мікраартыкул.

Наогул гнездавы прынцып размеркавання слоўнікавых артыкулаў вызначае аб’яднанне тэрмінаў паводле іх формы (дэрывацыйнае гнездаванне) або зместу (семантычнае). У першым выпадку вытворныя словы (сублемы) размяшчаюцца ў алфавітныя гнёзды ў залежнасці ад іх словаўтваральных сувязей, што дае магчымасць прадставіць словы не ў механічнай паслядоўнасці, а з улікам іх марфалагічных асаблівасцей:

Абіраць – избирать. Тм. **абраны** – избранный. Тм. **абраньне** – избрание. Тм. **абранец** – избранный, любимец [Станкевіч, с. 9];

Аренда, -тор – аренда; арандатар [Серада, с. 93];

Грамматика, -тический – граматыка, -тычны (23) [БНТ-23].

З прыкладаў відаць, што з дапамогай гнездавання дасягаецца значная эканомія месца, прычым некаторыя аўтары выкарыстоўваюць спецыяльныя ўмоўныя знакі (тыльда, дэфіс) для абазначэння нязменных частак загалоўных лексем. У гэтым выпадку гаворка ідзе пра чыста механічную кампрэсію, а не аб скарачэнні колькасці адзінак слоўніка.

Згодна з другім варыянтам гнездавання паняцці групуюцца ў гнёзды на аснове вызначаных паміж імі адносін, якія могуць быць роднаснымі, сінанімічнымі ці антанімічнымі:

Астільба	Астыльба
– Арэндса	– Арэндса
– Давида	– Давида
– красная	– чырвоная
– Тунберга	– Тунберга
– японская	– японская [ЭПБ, с. 499];

Ляндарства – арендный промысел. Тм. **ранда**, – 1) аренда, арендная плата. – 2) арендное содержание. Тм. **рандаваць** – иметь в арендном содержании, арендовать. Тм. **рандаванье** – аренда. Тм. **рандоўля**, – 1) состояние аренды. – 2) отдача в аренду (35) [Станкевіч].

Такім чынам, выкарыстанне слоўнікавых гнёздаў – лексікаграфічны прыём, які дэманструе ўнутраныя сувязі паміж загалоўнымі адзінкамі і дазваляе эканомна прадставіць тэрміналогію ў сістэме.

3. Уласныя мікраартыкулы могуць утвараць і прыклады з удзелам загалоўнай адзінкі, якія ў перакладным слоўніку звычайна забяспечваюцца іншамоўным адпаведнікам і змяшчаюцца ў канцы слоўнікавага артыкула. У замежнай лексікаграфіі такія мікраартыкулы атрымалі назву “схаванымі” (англ. hidden entries), а падобная з’ява – “нелематычнай адрасацыяй” (англ. non-lemmatic addressing) [7, с. 224–230; 8, с. 349–350]:

АВАРОТ (кружэнне) – вращение; *вось авароту* (кружэньня) – ось вращения; *паверхня авароту* (кружэньня) – поверхность вращения; [Паверхняй авароту (кружэньня) зав. такая паверхня, каторая атрымліваецца ад авароту якой-небудзь нязменнай лініі, званай твораचाю, кругом нярухомай простаі, званай восьсю.] [Душэўскі, с. 69].

4. У выпадках, калі загалоўная адзінка (апорны кампанент тэрміналагічнага словазлучэння) не мае самастойнага ўжывання ці яе пераклад немагчымы або немэтазгодны з пункту гледжання дадзенага слоўніка, яна асобна не вылучаецца ў якасці самастойнага загалоўка і не перакладаецца, а выносіцца разам са словазлучэннем, у склад якога ўваходзіць, і ўсёй прыналежнай да яго інфармацыяй. Пасля такога слова ставіцца двукроп’е і далей па ўнутрагнездавым прынцыпе падаюцца састаўныя тэрміны гэтага гнязда:

Единица: административная е. адміністрацыйная адзінка; **денежная е.** грашовая адзінка; **калькуляционная е.** калькуляцыйная адзінка; **меновая е.** менавая адзінка [СГПТ, с. 94].

У прыведзеным прыкладзе загалюныя адзінкі асобна не рэлевалентны для дадзенага слоўніка, г. зн. не з'яўляюцца тэрмінамі пэўнай сферы, сустракаюцца толькі ў вызначаных словазлучэннях і не могуць быць перакладзены па-за іх межамі. Па В. П Беркаву яны атрымалі назву “пустыя” загалюныя словы, адзіным прызначэннем якіх з'яўляецца арганізацыя доступу да іншых адзінак, і разглядаюцца не як адзінкі левай часткі, а толькі як элементы навігацыі [1, с. 115].

Падагульняючы сказанае, адзначым, што кожны перакладны слоўнік спецыяльнай лексікі распрацоўваецца пад канкрэтны тып карыстальніка. Гэта не толькі тлумачыць лексікаграфічныя рашэнні, што прымаюцца складальнікам, але і даказвае магчымасць існавання розных падыходаў да фарміравання структуры слоўнікавага артыкула (гнязда), а таксама выбару аптымальных спосабаў прадстаўлення лем у рэестры.

Літаратура

1. Берков, В.П. Вопросы двуязычной лексикографии / В.П. Берков. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1973. – 192 с.
2. Дубичинский, В.В. Лексикография русского языка: учеб. пособие / В.В. Дубичинский – М. : Наука : Флинта, 2008. – 432 с.
3. Ступин, Л.П. Лексикография английского языка: учеб. пособ. для студентов ин-тов и фак. иностр. яз. / Л.П. Ступин. – М. : Высш. шк., 1985. – 168 с.
4. Табанакова, В.Д. Функциональная модель переводного специального словаря / В.Д. Табанакова, М.А. Ковязина // Вестник ТюмГУ. – 2006. – № 4. – С. 15–165.
5. Шведова, Н.Ю. Парадоксы словарной статьи / Н.Ю. Шведова // Русский язык: избранные работы. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – С. 420–424.
6. Кудашев, И.С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики: монография / И.С. Кудашев. – Helsinki : Helsinki University Translation Studies, 2007. – 443 с.
7. Nielsen, S. The bilingual LSP dictionary: principles and practice for legal language / S. Nielsen – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1994. – 308 p.
8. Hausmann, F.J. Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries / F.J. Hausmann, H.E. Wiegand // Wörterbücher: encyclopédie internationale de lexicographie / F.J. Hausmann et al. (eds). – Berlin : de Gruyter, 1989. – Teilbd 1. – 328–360.

Крыніцы даследавання

АТ – Арытмэтычная тэрмінолёгія / Беларуская Школьная Рада; Укладзена Камісіяй Менскага Беларус. пэдагог. ін-ту. – Вільня, 1921. – 8 с.

БНТ-23 – Беларуская навуковая тэрміналёгія. Вып. 23. Слоўнік пэдагогічных дысцыплін (Праект) / Беларус. Акад. навук. Тэрміналёгічная камісія ін-ту мовазн. – Менск, 1930. – 264 с.

Вашкевіч – Вашкевіч, Л. Расійска-беларускі слоўнічак дзеля Чыгуначных Мясцкомаў / Л. Вашкевіч. – Магілёў, 1926. – 23 с.

Душэўскі – Дуж-Душэўскі, К. Слоўнік геаметрычных і трыганаметрычных тэрмінаў і сказаў / К. Дуж-Душэўскі, В. Ластоўскі. – Коўна: друк. Гурвіч, 1923. – 128 с.

Захарава – Захарава, В. Г. Тэрміналогія машынабудавання (катэгорыя працэсаў, дзеянняў) // Тэрміналагічны зборнік “84” / АН БССР; Тэрмінал. камісія АН БССР; ІМ; Рэд. Л. А. Антанюк. – Мінск : Нав. і тэх., 1986. – 56 с.

Зеленскі – Зеленскі, В. Ботаніка: Падруч. для сярэд. шк. / В. Зеленскі. – Коўна : Друк. бр. М. і Л. Гурвіч, 1924. – XV+159 с.

Кашын – Кашын, М. У. Слоўнік тэрмінаў / М. У. Кашын // Фізіка: першая ступень: у 2 ч. / пер. з 2-га рас. выд. А. Круталевіча; Нар. камісарыят асветы БССР – Масква – Ленінград : Дзярж. выд-ва, 1924. Ч. 1. – С. 176–179. – Ч. 2. – С. 223–224.

Купрэвіч – Купрэвіч, В. Лекавыя сродкі ў народнай мэдыцыне / В. Купрэвіч // Наш край. – 1930. – №4(55). Красавік. – С. 55–60.

Ластоўскі – Ластоўскі, В. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік / В. Ластоўскі. – Коўна : Друк. А. Бака, 1924. – XII+832 с.

СГПТ – Руска-беларускі слоўнік грамадска-палітычнай тэрміналогіі / Склад. М. В. Бірыла [і інш.]; пад рэд. М. В. Бірылы і М. Р. Судніка. – Мінск : Нав. і тэхн., 1970. – 451 с.

Серада – Серада, С. Дзелавод. Узоры афіцыяльных папер. Слоўнік тэхнічна-канцэлярскіх выразаў і іншыя, патрэбныя ў дзелаводстве веды / С. Серада; Пад рэд. М. Красінскага. – Мінск, 1926. – 135 с.

Станкевіч – Станкевіч, Я. Некаторыя праўніцкія тэрміны беларускія / Я. Станкевіч. – Нью-Ёрк : Крыв. навук. тав.-ва Ф. Скарыны, 1953. – 84 с.

Цвікевіч – Цвікевіч, І. Тэрміналогічны слоўнік / І. Цвікевіч // Анатомія, фізіялогія і гігіена. – 3-е выд., папр. – Мінск : Дзярж. выд-ва Беларусі, 1930. – 230 с.

ЭПБ – Руска-беларускі слоўнік-паказальнік назваў раслін (жывёл), пашыраных на Беларусі // Энцыклапедыя прыроды Беларусі: у 5 т. / Рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Т. 5. – Мінск : БелСЭ, 1985. – С. 498 – 572.

ЮТ – Юрыдычная тэрміналогія: праект / Інстытут Беларускай культуры. – Мінск : Інстытут беларускай культуры, 1926. – 53 с.

Р.В. Пашковіч

(настаўнік беларускай мовы і літаратуры
ДУА “Падсвільская сярэдняя школа Глыбоцкага раёна”)

СЛОВА Ў МОВЕ, ТЭКСЦЕ, НАВУЧАННІ

Мова – гэта сацыяльная з’ява, якая дзейнічае на працягу ўсяго існавання чалавечага грамадства. Асабліва вялікае значэнне мае мова ў выхаваўчай і асветніцкай дзейнасці людзей. «З усіх сродкаў выхавання, якія ёсць у нас, людзей, самым выпрабаваным і надзейным было і будзе слова», – пісаў Васіль Вітка.

Слова – асноўная, цэнтральная адзінка мовы. Лексічнае значэнне слова – гэта змест, тое найважнейшае, што вызначае месца слова ў нашым маўленні, гэта прадукт мыслення чалавека. Паколькі ўсе моўныя з’явы так ці інакш звязаны са словам, можна гаварыць аб слове як аб сувязным звяне ў сістэме мовы. Гэта значыць, што ўзбагачэнне слоўнікавага запасу патрабуе адпаведных ведаў усіх раздзелаў мовазнаўства: фанетыкі, арфаэпіі, арфаграфіі, лексікі, словаўтварэння, марфалогіі і сінтаксісу.